

18. Bykhovskiy, N. (1917). The results of the second session of the Main Land Committee. *The cause of the people*, 104 (July 19), 1-2. (in Rus.)
19. Maslov, S. (1917). What is the socialization of the land. *Land and Freedom*, 43, 2. (in Rus.)
20. Second All-Russian Peasant Congress. *Volia of the people*, 1917, 181, 4. (in Rus.)
21. Konovalov, V. (1996). Agricultural question in Russia at the beginning of the twentieth century. M.: [B. and.], 158. (in Rus.)
22. Korchagova, M. (1994). Problems of the agrarian history of the October Revolution and the Civil War in the English-language literature. *Domestic literature*, 4-5, 205-216. (in Rus.)
23. Astakhov, M. (2003). History of the "socialist revolution" in Russia (1917-1939). Astakhov. Samara: Samara State University, 91. (in Rus.)
24. Historical notes of 1968 (1968) / Ed. L.G. Beskrovny, M.G. Bragin [and others]. M.: Science, 298. (in Rus.)
25. DARE, f. 522 op. 1, d. 2, 71. (in Rus.)
26. Pershin, P. (1959). Essays on the agrarian revolution in Russia. K.: The Academy of Sciences of the USSR, 420. (in Rus.)
27. DARE, f. P3875 op. 1, d. 2, 10. (in Rus.)
28. Protocols of the Central Committee of the Cadet Party during the period of the first Russian revolution / Ed. V. V. Shelokhaev, B. D. Pavlov. *Questions of History*, 1992, 10, 161-190. (in Rus.)
29. Korinenko, P. (2014). The history of the Ukrainian peasantry: taught. Manuals. Ternopil: [B. in.], 296. (in Rus.)
30. Litoshenko, L. (2001). Socialization of land in Russia. Novosibirsk: Sib. Chronograph, 536. (in Rus.)
31. Volobuyev, P. (1992). February revolution: its contradictions, alternatives and historical place. *Science and life*, 10, 38-47. (in Rus.)
32. Nosin, V. (1917). The Decree of the Provisional Government, issued on April 21, 1917: "On the Establishment of Land Committees" / Ed. V. Nosin. Bugulma: ed. Sost., 17. (in Rus.)
33. Volobuev, P. (1989). 1917: Was there an alternative. *Homeland*, 10, 14-17. (in Rus.)
34. Volobuev, P. (1962). Economic Policy of the Provisional Government. M.: Izd. Akad. Sciences of the USSR, 483. (in Rus.)
35. Romanovsky, V. (2005). Ustrialov about the Russian Revolution (by his publications 1917-1918). *Questions of History*, 1, 150-160. (in Rus.)
36. Bundak, O. (2012). Reanimation or creation of the All-Russian Peasant Union in 1917. *Current problems of national and world history: sciences. notes of Rivne state humane unth - Exactly*, 23, 376-285. (in Rus.)
37. Kerensky, A. (1991). Russia on Historical Turn. *Questions of History*, 2-3, 162-181. (in Rus.)
38. Maliavsky, A. (1981). Peasant Movement in Russia in 1917, March-October. M.: Science, 400. (in Rus.)
39. Romanovsky, V. (2005). N. Ustrialov about the Russian Revolution (according to his publications 1917-1918). *Questions of History*, 1, 150-160. (in Rus.)
40. Kuvshinov, V. (1991). Program of the Cadet Party. *Questions of the history of the CPSU*, 8, 83-96. (in Rus.)
41. DARE, f. 1778, op. 1, pp. 320, 126. (in Rus.)
42. Sedov, A. (1975). Movement of peasants of Russia for the mass organization of grassroots land committees in 1917. Gorky: State University, 106. (in Rus.)
43. Lenin, V. (1969). Congress of peasant deputies. Lenin V. Complete collection of works: in 55 t. M., 31, 270-273. (in Rus.)
44. Osipova, T. (1976). All-Russian Union of Land Owners. *History of the USSR*, 3, 115-129. (in Rus.)
45. Party of Left Socialist-Revolutionaries. Documents and materials. 1917-1925: in 3 t. Moscow: Russian Political Encyclopedia (ROSSIIE), 2000. 1. July 1917 - May 1918, 864. (in Rus.)
46. DARE, f. 1796, op. 1, 15a, 86. (in Rus.)
47. Manuilov, A. (1917). ... Socialization of the Earth. M.: People's Law, 22. (in Rus.)

Ю. Г. Пасічна, А. І. Берестовий

АГРАРНЕ ПИТАННЯ НА І ВСЕРОСІЙСЬКОМУ З'ІЗДІ СЕЛЯНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ

Постановка проблеми. Період правління Тимчасового уряду є одним із найдискусійніших періодів в історії. У оцінках його діяльності погляди істориків діаметрально протилежні. Від бездіяльного антинародного режиму до демократичної влади. Однією із найактуальніших проблем, що постала перед Тимчасовим урядом стала аграрна. Скликання І Всеросійського з'їзду селянських депутатів стало підтвердженням того, що Тимчасовий уряд розглядав різні шляхи вирішення аграрного питання.

Автори статті ставлять за мету дослідити вплив І Всеросійського з'їзду селянських депутатів на вирішення аграрного питання Тимчасовим урядом.

Основні результати дослідження Діяльність І Всеросійського з'їзду селянських депутатів відбулася за складних суспільно-політичних та соціально-економічних обставин. Тимчасовий уряд не чинив супротиву до скликання І Всеросійського з'їзду селянських депутатів. Діяльність з'їзду стала відцентровою точкою формування нового політичного режиму в державі. Однією з нагальних питань стала проблема селянських самозахоплення, яка була односторонньо засуджена всіма делегатами з'їзду. За результатами його діяльності було підписано 25 травня 1917 р. резолюцію. Представники коаліційного Тимчасового уряду сподівалися на підтримку від делегатів І Всеросійського з'їзду селянських депутатів у вирішенні аграрного питання.

Висновки. Діяльність І Всеросійського з'їзду селянських депутатів є проявом демократично-ліберального режиму Тимчасового уряду. Зіткнення різних політичних сил, присутність на з'їзді представників селянських та поміщицьких делегатів, можливість вільного висловлення думки – є прикладом демократичного характеру діяльності І Всеросійського з'їзду селянських депутатів. З'їздом не було вироблено оптимальної моделі вирішення аграрної проблеми. Направлені резолюція та положення викликали посилення суспільно-політичної активності селянства, прояв недовіри селянства до Тимчасового уряду, посилення суперечок між представниками різних політичних сил.

Ключові слова: аграрне питання, Тимчасовий уряд, селянські депутати, Всеросійський з'їзд.

УДК 94(477) «1921/1925»

DOI: 10.31651/2413-8142-2018-20-35-39

В.В. Сокирська

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

РОСІЙСЬКА РАДЯНСЬКА ПРОДОВОЛЬЧА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ 1920-Х РР.

У статті досліджено організацію радянською владою продовольчої кризи початку 1920-х рр. та голоду 1921 – 1923 рр. в Україні. З'ясовано чинники, що спричинили поглиблення продовольчої кризи, висвітлено заходи радянської влади щодо реквізиції продовольства, проведення активної політики хлібозаготівель у період посухи та неврожаю в Україні. Розкрито ключові принципи радянської продовольчої системи: монополія заготівель і розподілу продовольства, націоналізація торгівлі та організаційні форми продовольчих апаратів як органів реквізиції. Доведено, що «хлібна політика»

радянської влади в Україні на початку 1920-х рр. носила характер екстериторіальної експансії й безапеляційного втручання уряду РСФРР в економіку УСРР через систему органів конфіскації і реквізиції.

Ключові слова: РСФРР, УСРР, радянська влада, продовольча криза, політика хлібозаготівель, голод 1921–1923 рр.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми продовольчої кризи 1920-х рр. та голод 1921–1923 рр., організованих радянською владою в Україні, мають сьогоднішнє значення. Сучасний стан російсько-українських відносин, відкрито агресивна політика Кремля щодо суверенної України ставлять на порядок денний питання про прискіпливе вивчення сторінок трагічної української історії 1920-х рр., яка вчить, що втрата державності може призвести до сумних політичних і соціально-економічних експериментів. Уроком історії для сучасних реформаторів, особливо в галузі аграрних відносин, є нав'язування радянською владою управління виробництвом і розподілом продукції позаринковими методами, а також неможливість забезпечити виробництво сільськогосподарської продукції через позбавлення селян матеріальних стимулів до господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На дослідження питань продовольчої кризи, що мала перманентний характер упродовж 1920-х рр., в радянській історіографії було накладено табу. Причинами голоду 1921–1923 рр. історики радянської доби вважали природні катаклізми, які впливали на врожайність зернових, а також економічні наслідки військово-політичних подій 1914–1921 рр. [1; 2; 3].

Українська історіографія за більше ніж чвертьстолітню історію незалежного існування накопичила певний обсяг матеріалів із означеної нами проблеми. На початку 1990-х рр. з'явилася значна кількість досліджень із історії України, в яких особливий інтерес проявлявся і до подій 1920-х рр. [4; 5]. Українські науковці приділяють більше уваги вивченню наслідків голоду 1921–1923 рр. у регіональному вимірі [9; 10; 11]. На сучасному етапі розвитку історичної науки важливим стало з'ясування характеру політики РСФРР щодо радянської України, прийняття Кремлем рішень, які позбавили населення України можливості впливати на вирішення власної долі [6; 7; 8].

Метою статті є з'ясування комплексу чинників, які спричинили поглиблення продовольчої кризи початку 1920-х рр. та здійснення радянською владою першої хвилі масового геноциду українського населення голодом.

Виклад основного матеріалу. Встановлення радянської влади в Україні, 80% населення якої мешкало на селі і було виробником більше ніж 50% її національного багатства, поставило на порядок денний питання використання більшовиками її ресурсів для матеріального забезпечення існування встановленого ними режиму, виконання зобов'язань за міжнародними договорами та знищення політичної активності українського селянства. Для реалізації цих завдань Кремль здійснював в Україні активну політику хлібозаготівель.

На інституційному рівні вирішення продовольчої проблеми розпочалося зі створення у листопаді 1917 р. Народного комісаріату продовольства РСФРР «як бойового органу диктатури пролетаріату на

продовольчому фронті» [12, 96]. На I Всеросійському продовольчому з'їзді, що відбувся у Москві в січні 1918 р., були закладені ключові принципи радянської продовольчої системи – монополія заготівель і розподілу продовольства, націоналізація торгівлі та організаційні форми продовольчих апаратів як органів радянської влади. В Україні з утворенням у грудні 1917 р. радянського уряду – Народного Секретаріату – в його складі було сформовано і Продовольчий секретаріат на чолі з Е. Лугановським [13, 22]. Дублюючи у своїй діяльності політику російських органів влади, у Харкові Народним Секретаріатом продовольства був створений Центральний продовольчий комітет України, який пізніше був переведений до Києва.

Намагання тримати ситуацію під контролем спонукало Всеросійський ЦВК у травні 1918 р. оголосити продовольчу диктатуру. Прагнення більшовиків налагодити державну організацію розподілу продуктів замість торгівлі швидко набрали форми банальної реквізиції у селян сільськогосподарської продукції. «Надлишки», що підлягали вилученню, обраховувалися не на підставі потреб селянських господарств, а постійно зростаючими потребами держави.

Організація продовольчої справи в Україні розглядалася радянською владою як невідкладне завдання. Поширення російського законодавства на територію республіки зачепило і продовольчу політику. В Україні набрали чинності всі законодавчі акти РСФРР, що були прийняті в період «воєнного комунізму».

Третя окупація України більшовиками продовжила попередню продовольчу політику. Прийнявши закон про хлібну розверстку на початку 1920 р., більшовики визначили, що врожай хліба мав становити майже 600 млн пудів, з якого розкладці підлягала четверта частина. Продрозверстка викликала величезне незадоволення селянства. Воно часто набувало форми збройних виступів і повстань. Продовольчі органи на місцях часто завищували розміри хлібної розкладки. Селяни ж не могли її виконати [14, 159].

Тому в нагоді знову ставали продовольчі загони. 11 січня 1920 р. Всеукраїнським Реввійськрадою Південного фронту було видано наказ про організацію продовольчої справи на підконтрольній радянським військам території України. Для здійснення загального керівництва продовольчими справами і проззагонами в Україні був створений Об'єднаний продовольчий комітет Південного фронту. Згідно з наказом, губревкоми, губвоенкоми та інші місцеві органи радянської влади зобов'язувалися всіляко сприяти роботі продовольчих загонів. Винних у протидії наказу притягували «до суду за всією суворістю законів воєнного часу» [15, 45–46].

Більшовики реквізицію у селян продовольства здійснювали руками голодних робітників. На IV Всеукраїнському з'їзді рад, що відбувся у травні 1920 р., було схвалено курс на «оробітничення» продовольчих загонів. У резолюції з'їзду передбачалося направити на продовольчу роботу тисячі передових робітників. На виконання цього рішення ВУЦВК 10 червня 1920 р. закликав робітників України «стати на бойовий пост на селі» [15, 101].

У першій половині 1920 р. продрозкладка майже провалилася. Тоді органи радянської влади, зокрема каральні, перебували в стадії формування. Однак уже на осінь 1920 р. продовольча політика більшовиків набула характеру узаконеного грабунку українського села. Оголошувалися заходи під гаслами проведення «Продовольчих тижнів», «Походів на куркуля» з використанням продовольчих загонів та регулярної армії. Для здійснення продрозкладки до України у 1920 р. було направлено 39 тис. осіб, з яких 26,9% становили комуністи, співчуваючі їм – 12,3%, робітники – 24,3% [15, 122].

У 1920 р. із застосуванням жорстких силових методів продрозкладки було виконано на 70%. У селян було вилучено 71 млн 512 тис. пудів хліба проти 10,5 млн пудів у 1919 р. Під час реквізиції, крім продовольства, вилучалися худоба, птиця, предмети побуту, реманент [16, 92]. Руйнівні наслідки продрозкладки навіть перевищували збитки, спричинені війною. Так, найбільший дефіцит селянських засівів виник не на території, де відбувалися основні воєнні дії – Одеська, Київська, Донецька, Катеринославська, Поліська і Волинська губернії, а там, де активно виконували план хлібозаготівель – Чернігівська, Полтавська, Харківська губернії [17, 4].

Післявоєнна господарська розруха, посуха 1921 р. та згубна для сільського господарства економічна політика більшовиків стали основними передумовами голоду 1921–1923 рр. Він охопив основні хліборобські регіони колишньої Російської імперії – Поволжя, Північний Кавказ та південні губернії України. Катастрофічне загострення продовольчої кризи в УСРР було зумовлене підпорядкованістю формально незалежної УСРР московському центру.

Головною метою збереження продрозкладки залишалося забезпечення російських «червоних столиць». Уже в березні 1921 р. було оголошено «продтижневик» і тисячі комуністів та безпартійних робітників мобілізовано у хлібозаготівельні загоны, що направлялися на село. Якщо у грудні 1920 р. у середньому за добу заготовляли 1,5 тис. пудів хліба, то у березні 1921 р. – 7–8 тис. пудів. Збільшилося і відправлення хліба до Росії: 142 тис. пудів – у січні, 247 тис. пудів – у лютому, 1 млн. 114 тис. пудів – у березні. У квітні після закінчення «продтижневика» і повернення продзагонів у міста, кількість відправленого до Росії хліба знову зменшилася до 132 тис. пудів, що викликало незадоволення ЦК РКП(б) [17, 6].

Воно вилилося у рішучу вимогу Кремля у травні 1921 р. відправити у розпорядження Наркомпроду РСФРР не менше 40 ешелонів із продовольством. До уваги не бралися наслідки неврожаю в південних губерніях республіки. Цинізм більшовицького керівництва обурює, коли знайомимось зі зверненням В. Леніна до селян України на початку серпня 1921 р. У ньому звучали заклики: «Хай не лишиться жодного землероба, який не поділився б своїм надлишком з поволзькими голодуючими селянами, яким нічим засіяти полів» [18, 212].

Третина зібраного організаціями «Допголоду» продовольства вивозилася до Росії. Від реквізиції хліба не були звільнені навіть ті регіони, що були віднесені до категорії голодуючих. 3 вересня 1921 р., обговоривши питання про розміри державного хлібного фонду, Політбюро ЦК КП(б)У прийняло

пропозицію заступника Наркомпроду РСФРР М. Фрумкіна: «Встановити кількість хліба, яку Україна зобов'язана дати Росії, як мінімальну в 30 млн пудів навіть на шкоду власному забезпеченню». Мінімальні потреби самої України складали 70 млн пудів. За рік, з серпня 1921 р. по липень 1922 р., з України було вивезено понад 22 млн пудів хліба. Натомість республіка так і не отримала ні обіцяних коштів, ні промислових товарів [17, 14].

У розпал голоду 1921–1923 рр. на український уряд були покладені досить складні продовольчі завдання: забезпечити продовольством вугільну і металургійну промисловість України, хлібом – центральні райони Росії, створити оперативний запас для Червоної армії. Не зважаючи на те, що український Раднарком за підтримки КП(б)У докладав максимум зусиль, щоб виконати ці завдання, він не мав достатньої підтримки і розуміння з боку комісаріатів РСФРР. Замість надання обіцяної підтримки, російські комісаріати загалом та Наркомпрод зокрема намагалися применшити значення продовольчої допомоги з України. Російський Наркомпрод перед ЦК, РПО, в Раднаркомі РСФРР і президією ВЦВК штучно занижував дані щодо хліба, відправленого з України до Москви, та формувал у центральних органах викривлену позицію з цього питання. Її сутність полягає в тому, що за даними Наркомпроду України станом на 1 січня 1922 р. з України (включаючи Кубань і Крим) було відправлено до Росії 18 млн 497 тис. пудів хліба. Станом на 25 січня було відправлено ще 1 169 вагонів хліба. Якщо перевести це все в пуди і прийняти до відома ту обставину, що до Росії відправлялися пшеницю і жито, що належать до важковагових зернових, а вагон із таким зерном важив більше тисячі пудів, то до Росії станом до кінця січня було відправлено ще 1 млн 169 тис пудів хліба [19, арк. 2].

Однак український уряд все одно звинувачувався в недоопрацюваннях зі збору продподатку, що, зрозуміло, було безпідставним. Свідченням цьому є дані про те, що в губерніях, де була більш-менш сприятлива урожайність, вдалося зібрати на 10–20% більше запланованого, хоча із 12 українських губерній 5 – належали до цілком неврожайних, а в решті губерній урожайність була середньою або нижче середньої.

З Москви продовжували лунати звинувачення про залишення значної кількості хліба в Україні, її керівництву інкримінували саботаж виконання продрозверстки. Про безпідставність заявлених звинувачень свідчать такі дані. Звіти станом на 1 січня 1922 р. вказують, що із розподілених тогочас 48, 488 млн пудів хліба 16, 275 млн пудів (більше 1/3) було вивезено до Росії. На внутрішні потреби України, із яких головне місце належало Червоній армії, промисловості та залізниці, було дано по наряду 24 млн пудів. Оскільки 10% нарядів не було виконано, реально на Україну було розподілено 2, 413 млн пудів. Для армії було зроблено запас у 1, 5 млн пудів [19, арк. 8].

В обмін за відправлений до Росії хліб Україна повинна була отримати 1105 вагонів лісових матеріалів, 3 млн аршинів мануфактури, 2 млн пудів різних фарб, 1 маршрут металевих виробів, три маршрути с/г машин [19, арк. 6]. З цього всього раніше обіцяного Україна не отримала нічого.

Ще на початку вересня 1921 р. на ім'я Голови РНК УСРР Х. Раковського надійшла телеграма від В. Леніна, в якій останній повідомив про те, що для здійснення товарних операцій Наркомпродом РСФРР Україні до кінця року буде надіслано 170 млн. крб. Реально було направлено лише 105 млн. крб. Кошти були відправлені тоді, коли ціни на хліб суттєво підвищилися. Надіслані Кремлем гроші мали в 20 разів меншу купівельну спроможність, ніж це було раніше. Крім того, жодна з постанов РПО про сприяння Україні в період голоду 1921–1923 рр. не була виконана [19, 10]. Вражає і той факт, що вагони I категорії, якими відправлявся хліб до Росії, назад до України не поверталися. Натомість відправлялися зовсім непридатні для відвантаження продовольства вагони і Україні доводилося власним коштом ремонтувати зношену техніку РСФРР.

У 1922 р. в Україні не було відправлено обіцяний покрівельний метал та лісоматеріали. Замість заявлених постановою Ради праці й оборони 490 млн крб Україна отримала лише 360 млн крб. Кожний російський комісаріат надсилав до українських комісаріатів коштів навмання, не рахуючись з жодним нормативним документом, що регулювати фінансові розрахунки. До прикладу, ВРНГ РСФРР надіслала Українському Раднаргоспу всього 25% того, що передбачалося кошторисом. На усі українські комісаріати у 1922 р. було отримано на 30% менше коштів, ніж було заявлено [19, 9].

У цій складній для УСРР ситуації ніхто не припускався у Москві думки прирівняти голод в Україні до голоду в Поволжі. Хоча про голод, що насувався в Україну, було відомо ще в липні 1921 р. ВУЦВК отримав вказівку скасувати постанову УЄН про відправлення комісії в неврожайні губернії для з'ясування стану справ. Її було скасовано з суто політичних міркувань: щоб не створювати паніки. Опрацьовувалася техніка замовчування голоду. 4 серпня 1921 р. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило резолюцію. В ній зазначалося: «Вказати губкомам, що під час проведення кампанії необхідно розрізняти заклик до боротьби з голодом у Росії від боротьби з неврожаєм в Україні, де допомога районам, що постраждали від неврожаю, може бути цілком надана своїми губернськими або повітовими засобами» [17, 26]. На розголошення інформації про масштаби голоду в Україні накладалося табу.

Україна була позбавлена права робити звернення до Росії та закордонних установ. Міжнародні комітети допомоги голодуючим допустили в Україну лише в січні 1922 р. і лише після того, як їм це дозволила РСФРР. Усі посилки, що відправлялися АРА (Американською адміністрацією допомоги), отримували тільки голодуючі Поволжя. Однак далі закривати очі на жахіття, що творилися з голодною Україною, було вже неможливо. Тому український уряд звертався до кремлівського керівництва і просив кошти у сумі 40 млн. крб. для допомоги голодуючим Україні, яких так і не отримав [19, арк. 11]. Натомість від початку 1922 р. до РСФРР справно було передано вантажів масою 20 701 383 пудів. Загальна заготівля зерна станом на 28 березня 1922 р. склала 71 107 900 пудів з усієї території УСРР [20, арк. 37].

Підводячи підсумки пореволюційного п'ятиріччя в Росії, характеризуючи загальний стан народного господарства в країні, зокрема у селянському господарстві, В. Ленін у доповіді на IV конгресі Комінтерну в листопаді 1922 р. цинічно заявив:

«...Селянство за один рік не тільки справилося з голодом, але і здало продподаток в такому об'ємі, що ми вже тепер отримали сотні мільйонів пудів і при тому майже без застосування будь-яких заходів примусу. Селянські повстання, які раніше, до 1921 р., представляли загальне явище в Росії, майже припинилися. Селянство задоволене своїм теперішнім становищем» [21, 285].

Висновки. Продовольча політика радянської влади в Україні на початку 1920-х рр. носила характер екстериторіальної експансії й безапеляційного втручання уряду РСФРР в економіку УСРР через систему органів конфіскації і реквізиції.

Військово-політичний союз між республіками 1919 р. та господарський союз 1920 р. сприяли відвертій окупації, яка виявила себе у діяльності російських продовольчих загонів в Україні, в експорті системи продрозверстки та карально-репресивних органів задля здійснення більшовицької «продовольчої політики». Її комісарами були московські призначенці в УСРР, які фактично здійснювали продовольчий та сировинний грабіж республіки. Вивіз сільськогосподарської продукції з України до радянської Росії перебував на контролі центрального апарату РКП(б). Продовольчу розверстку в Україні здійснювали силовими методами.

Зернова проблема в Україні як наслідок деструктивної соціально-економічної політики більшовиків на селі, криза хлібозаготівлі й масовий голод в Україні сприймалися московським центром як опір республіканської номенклатури, місцевий саботаж «куркульських елементів», внутрішня контрреволюція, а не власні прорахунки їх меншовартісного ставлення до України, її напівколоніального статусу. Більшовицьким керівництвом були враховані політичні наслідки голоду 1921–1923 рр. Їх вони потім успішно використали у боротьбі з українським селянством 1932–1933 рр.

Список використаної літератури та джерел:

1. Поляков Ю.А. 1921-й: победа над голодом / Ю. А. Поляков. – М., 1975.
2. Хенкин Е.М. Очерки истории борьбы Советского государства с голодом (1921- 1922) / Е. М. Хенкин. – Красноярск, 1988.
3. Макаренко А.А. Могучая сила пролетарской солидарности; Поддержка зарубежным пролетариатом Советской страны в 1921-1925 гг. / А. А. Макаренко. – К., 1976.
4. Мовчан О.М. Голод 1921-1922 рр. на Україні / О. М. Мовчан // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К. : Ін-т історії України, 1991. – Вип. 1. – С. 18–29.
5. Кульчицький С.В. Невідомі сторінки голоду 1921–1923 рр. в Україні / С. В. Кульчицький, О. М. Мовчан // Історичні зошити. – К. : Ін-т історії України, 1993.
6. Кульчицький С.В. Іноземна допомога голодуючим України. 1921-1923 / С. В. Кульчицький, О. М. Мовчан / Політика і час. – 2000. – №9-10.
7. Голодомори в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: злочини проти народу / О. М. Веселова, В. І. Марочко, О. М. Мовчан. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2000. – 265 с.
8. Дорошко М. Голодомори в радянській Україні: організатори та виконавці / М. Дорошко // День. – 2007. – №205. – 24 листопада.
9. Драмарецький Б.Б. Голод 1921 – 1923 рр. в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спеціальність 07.00.01 – історія України / Б.Б. Драмарецький. – К., 1997. – 20 с.

10. Кириленко В.П. Голод 1921 – 1923 рр. в Південній Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спеціальність 07.00.01 – історія України / В.П. Кириленко. – Миколаїв, 2015. – 20 с.
11. Турченко Г.Ф. Голод 1921 – 1923 рр. як засіб державного терору радянської влади на Півдні України / Г.Ф. Турченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2012. – Вип. XXXII. – С. 206–210.
12. Шлихтер А. Борьба за хлеб на Украине в 1919 году / А. Шлихтер // Літопис революції. – 1928. – № 2 (29). – С. 96–135.
13. Чернов А. Итоги и перспективы внешней торговли Украины / А. Чернов // Хозяйство Украины. 1926. №8–9. С. 18–34.
14. Бут А.Н. «Экономическая контрреволюция» в Украине в 20–30-е годы ХХ века: от новых источников к новому осмыслению / А. Н. Бут, П. В. Добров / ред. А.Н. Бут. – Донецк : КИТИС, 2000. – 314 с.
15. Работы Харьковского губернского съезда Совета рабочих и крестьянских депутатов от 16 февраля 1919 г. – Х. : Центропечать, 1919. – 212 с.
16. Малик Я. Тоталітарний напрям продовольчої політики більшовиків у 1919–1920 рр. в Україні / Я. Малик // Ефективність державного управління: збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 37. – С. 87–94.
17. Кульчицький С.В. Невідомі сторінки голоду 1921–1923 рр. в Україні / С.В. Кульчицький, О.М. Мовчан. – К., 1993. – 70 с.
18. Кононенко К.С. Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї 1917 – 1960. / К. С. Кононенко. – Мюнхен, 1965. – 431с.
19. ЦДАГОУ, ф.1, оп. 20, спр. 981, 26 арк.
20. ЦДАВОУ, ф. 3, оп. 1, спр. 100, 109 арк.
21. Ленин В.И. Пять лет российской революции и перспективы мировой революции (Доклад на IV конгрессе Коминтерна 13 ноября) / В. И. Ленин // Полное собрание сочинений. Пятое издание. Март 1922 г. – март 1923 г. – М. : Издательство политической литературы, 1970. – Т. 45. – С. 278–294.

References:

1. Polyakov, Yu. (1975) 1921: victory over hunger. M. (in Russ.)
2. Henkin E.M. (1988) Essays on the Soviet state struggle history with famine (1921–1922). – Krasnoyarsk (in Russ.)
3. Makarenko, A. (1976) The mighty force of proletarian solidarity; Foreign proletariat support of the Soviet Union in 1921–1925. K. (in Ukr.)
4. Movchan, O. (1991) The famine of 1921–1922 in Ukraine. *Problems of Ukrainian history: facts, judgments, searches*. K.: In the history of Ukraine, 1 (in Ukr.)
5. Kulchytsky, S. & Movchan, O. (1993) Unknown pages of the famine of 1921–1923 in Ukraine. *Historical notebooks*. K.: Institute of History of Ukraine (in Ukr.)
6. Kulchytsky, S. & Movchan, O. (2000) Foreign aid to the starving of Ukraine. 1921–1923. *Politics and time*, 9–10. (in Ukr.)
7. Famine in Ukraine 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: crimes against people (2000). *Ed.* O. M. Veselova, V.I. Marochko, O. M. Movchan. K.: Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukr.)
8. Doroshko, M. (2007) Famine in Soviet Ukraine: organizers and performers. *The day*. 205. (in Ukr.)
9. Dramaretsky, B. (1997) Famine of 1921 – 1923 in Ukraine. Abstract of candi-date's thesis. Kiev (in Ukr.)
10. Kyrylenko, V. (2015) Famine of 1921 – 1923 in Southern Ukraine. Abstract of candi-date's thesis. Mykolayiv (in Ukr.)
11. Turchenko, H. (2012) Famine of 1921 - 1923 as a state terror means of soviet power in the South of Ukraine. *Scientific Papers of the Faculty of History of Zaporizhzhia National University*, 00022 (in Ukr.)
12. Schlichter, A. (1928) Bread struggle in Ukraine in 1919. *Revolution chronicle*, 2 (29), 96–135. (in Ukr.)
13. Chernov, A. (1926). The results and prospects of Ukraine's foreign trade. *Economy of Ukraine*, 8–9, 18–34. (in Ukr.)

14. But, A. & Dobrov, P. (2000) «Economic counterrevolution» in Ukraine in the 20-30th years of the 20th century: from new sources to the new understanding. *Ed.* A.N. But. Donetsk: KITIS, 314. (in Ukr.)
15. Kharkiv provincial congress of the Council of Workers and Peasants' Deputies works dated February 16, 1919. (1919). Khark: Centro Print, 212 (in Ukr.)
16. Malyk, Y. Totalitarian direction of Bolsheviks food policy in 1919–1920 in Ukraine (2013). *Efficiency of public administration: scientific works collection*. 37, 87–94. (in Ukr.)
17. Kulchytsky, S. & Movchan, I. (1993). Unknown pages of the 1921–1923 famine in Ukraine. K., 70. (in Ukr.)
18. Kononenko, K. (1965). Ukraine and Russia. Social and economic foundations of the Ukrainian national idea 1917–1960. Munich, 431. (in Ukr.)
19. Central State Archive of higher authorities and management of Ukraine, f.1, des. 20, case 981. (in Ukr.)
20. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, f. 3, des. 1, case. 100. (in Ukr.)
21. Lenin, V. (1970). Five Years of the Russian Revolution and Prospects of the World Revolution (Report during the Fourth Congress of the Comintern on November, 13). The full collection of works. Fifth Edition. March 1922 – March 1923. M.: Publishing House of Political Literature, 45, 1970 (in Russ.)

V. Sokyrka

RUSSIAN SOVIET FOOD POLICY IN UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE 1920'S

Introduction. The article deals with the problems connected with the food crisis of the early 1920's and the Holodomor of 1921-1923 organized by the Soviet regime.

Purpose. The purpose of the article is to find out a set of factors that led to the deepening of the food crisis of the early 1920's and the implementation of the first wave of starvation of the Ukrainian population as a means of mass genocide by the Soviet authorities.

Methods. Through general scientific, special and interdisciplinary research methods, documents are analyzed, empirical material is accumulated and systematized, statistics are analyzed from the topic chosen for the research.

Results. The factors, which caused deepening of the food crisis, have been analyzed. Measures of the Soviet power concerning food requisition, active policy of grain procurement during the period of drought and crop failure in Ukraine have been highlighted. The key principles of the Soviet food system – the monopoly of harvesting and distribution of food, the nationalization of trade and the organizational forms of food apparatuses as requisition bodies – have been revealed. The food policy of the Bolsheviks has become the nature of the legitimate robbery of the Ukrainian village. Post-war economic ruin, drought in 1921 and destructive for agriculture, the economic policy of the Bolsheviks became the main prerequisites for the famine of 1921–1923.

Originality. It has been proved that the “bread policy” of the Soviet government in Ukraine in the early 1920's had the nature of extraterritorial expansion and impetuous intervention of the RSFSR government in the Ukrainian SSR economy through the system of confiscation bodies and requisition.

Conclusion. It is proved that the establishment of Soviet power in Ukraine in the early 1920's enabled the Bolsheviks to use its resources for the material ensuring the existence of the regime, the fulfillment of obligations under international treaties and the destruction of the political activity of the Ukrainian peasantry. In order to fulfill the mentioned tasks, the Kremlin has been conducting active policy of grain procurements in Ukraine.

Prospects for the study are the comprehensive study of Russian Soviet policy in Ukraine and the food crisis that was permanent in 1920's.

Key words: RSFSR, USSR, Soviet power, food crisis, grain procurement policy, Holodomor 1921–1923.